

Een pleidooi voor een politieke theorie als Januskop

Roland Pierik (r.pierik@uva.nl)

Te verschijnen in *Res Publica*

De politieke theorie in de Lage Landen staat er vandaag de dag veel beter voor dan, zeg, twintig jaar geleden. Dit komt niet noodzakelijk doordat de hedendaagse politiek-theoretici getalenteerder of slimmer zijn dan vorige generaties. De oorzaak is dat ze nu in een context werken waarin ze beter kunnen functioneren als gevolg van de internationalisering van de discipline. Ten eerste heeft de opkomst van Engels als het academisch *lingua franca* de politicologische arbeidsmarkt opengegooid. In de afgelopen jaren zijn verschillende interessante buitenlandse theoretici naar de Lage Landen gekomen, en zijn verschillende Nederlandse en Belgische theoretici in het buitenland aangesteld.

Maar belangrijker is dat Nederlandse politieke theoretici als gevolg van de internationalisering van de discipline nu veel beter zijn ingebed in internationale debatten dan vroeger. Doordat we in Nederland veel meer Engelstalig zijn gaan schrijven en door de toename van het gebruik van email, zijn internationale contacten veel makkelijker en vanzelfsprekender geworden. Er kwamen veel meer mogelijkheden tot uitwisseling via congresbezoek en *visiting scholarships*. Hierdoor is het Nederlandse debat veel meer vervlochten met internationale debatten, en zijn discussies minder parochiaal geworden. Toch kan er nog een volgende kwaliteitsslag worden gemaakt. Abstracte normatieve theorieën worden soms te makkelijk in concrete situaties gebruikt en toegepast, zonder dat voldoende op de ‘fit’ wordt gelet tussen de theorie en de besproken context. Laat me twee voorbeelden geven.

Toen John Rawls’ *Theory of Justice* (1971) in de Lage Landen school maakte, werd niet meteen herkend dat het Anglo-Amerikaanse concept van de ‘*rule of law*’ toch echt een andere betekenis heeft dan het Nederlandse concept van de ‘rechtsstaat.’ Ook duurde het even voordat duidelijk werd dat de in Nederland prevalerende conceptie van neutraliteit veel inclusiever is dan de Amerikaanse. Tenslotte moeten we constateren dat de Nederlandse verzorgingsstaat een hele andere invulling heeft dan de Anglo-Amerikaanse ‘welfare state.’ Rawls presenteerde zijn *Theory of Justice* oorspronkelijk als een universalistische liberale theorie. Echter, bij nadere bestudering bleek zijn werk stekt beïnvloed te zijn geweest door de Amerikaanse politieke context, en met name het specifieke tijdsgewricht waarin hij schreef, midden jaren vijftig van de vorige eeuw – denk aan de Korea- en Vietnam-oorlog, de *Jim Crow* wetgeving en de discussies over burgerrechten die deze genereerden. Dit maakt zijn theorie niet waardeloos buiten de Amerikaanse context, integendeel. Zowel binnen de Anglo-Amerikaanse als meer continentale liberaal-democratische rechtsstaten wordt een evenwicht gezocht tussen een zo volledig mogelijke catalogus van individuele rechten, zoals geformuleerd in zijn eerste principe, en een model van non-discriminatie en

sociaaleconomische herverdeling, grofweg beschreven in zijn tweede principe. Maar deze principes worden in de verschillende continenten heel anders ingevuld. Rawls' theorie blijft van groot belang voor de Nederlandse context, mits de contextuele verschillen goed in het oog worden gehouden.

Een ander voorbeeld: zo'n twintig jaar geleden werd Will Kymlicka's *Multicultural Citizenship* (1995) gezien als een van de belangrijkste liberale theorieën van de multiculturele samenleving. Kymlicka onderschreef de liberale nadruk op persoonlijke autonomie en keuzevrijheid, maar stelt dat de 'sociale cultuur' waarin een person opgroeit een belangrijke context van keuzen biedt die door veel liberalen wordt veronachtzaamd. Ergo: De individuele autonomie die centraal staat in binnen het liberalisme kan niet los worden gezien van de sociale cultuur waarin deze liberale vrijheid is ingebed. Een aantal van ons – inclusief ikzelf – omarmden zijn theorie als hulpmiddel om de problemen in de Nederlandse en Belgische multiculturele samenleving te duiden. Echter, het duurde een tijdje voordat we scherp in de gaten hadden dat zijn theoretische model vooral geïnformeerd was door de Canadese situatie – met haar inheemse volkeren en de spanning tussen Québec en Engelstalig rest of Canada. Ook duurde het even voordat we begrepen dat onze 'gastarbeiders' een heel ander soort immigranten waren dan de Canadese immigranten waar Kymlicka over schreef.

Wederom, dit maakte Kymlicka's multiculturalisme niet onbruikbaar voor de Nederlandse context, maar maakte wel duidelijk dat bij de toepassing van de theorie rekening moet worden gehouden met haar contextuele karakter. Omgekeerd geldt hetzelfde waarschijnlijk voor Lijphart's verzuilingstheorie die internationaal veel invloed heeft gehad, maar die onmiskenbaar Nederlandse wortels heeft (Lijphart, 1968).

Naar een meer empirisch geïnformeerde politieke theorie

Het is niet zo dat abstracte normatieve politieke theorieën die buiten Nederland ontwikkeld zijn onbruikbaar zijn voor de Nederlandse context. Wat ik wel wil benadrukken is dat deze toepassing niet probleemloos of vanzelfsprekend is. Het zou volgens mij goed zijn als er binnen het politiek-filosofische domein meer aandacht zou komen voor een meer empirisch geïnformeerde politieke theorie die een brug slaat tussen abstracte politiek-filosofische theorieën en de concrete toepassing ervan in specifieke contexten. Om duidelijk te kunnen maken wat ik hiermee bedoel, moet ik eerst een stipulatief onderscheid maken tussen politieke theorie en politieke filosofie. Er is geen eenduidige of algemeen geaccepteerde manier waarop beide op *inhoudelijke* gronden kunnen worden gescheiden. Het informeel meest gebruikte onderscheid is dat politiek-filosofen zijn opgeleid binnen filosofiefaculteiten en politiek-theoretici binnen politicologie. In de dagelijkse praktijk valt het onderscheid ook moeilijk te maken: politiek-filosofen en politiek-theoretici bestuderen dezelfde vragen, lezen en publiceren in dezelfde tijdschriften en ontmoeten elkaar op dezelfde conferenties (Pierik, 2011).

Het feit dat politiek-filosofen en politiek-theoretici dezelfde vragen bestuderen betekent echter niet dat ze die ook op dezelfde manier analyseren. Politiek-filosofen hebben het vak gewoonlijk geleerd als onderdeel van een opleiding filosofie en zijn daardoor ook in aanraking gekomen met vakken als logica, metafysica, taalfilosofie en meta-ethiek. Politiek-theoretici hebben gewoonlijk een sociaalwetenschappelijke achtergrond en zijn daardoor gevormd door vakken als vergelijkende politicologie, internationale betrekkingen, recht, economie en statistiek. De kans is dus groot dat politiek-filosofen vragen gewoonlijk op een hoger abstractieniveau bestuderen, met meer nadruk of methodologische- en rechtvaardigingsvragen, terwijl politiek-theoretici vaak meer oog zullen hebben voor de concrete politieke en maatschappelijke context.

Juist met dit oog voor context kan een meer empirisch geïnformeerde politieke theorie een bijdrage leveren. In de eerste internationaliseringronde was er misschien te weinig aandacht voor de contextgebondenheid van als universalistisch gepresenteerde normatieve theorieën. Ik zie deze empirisch geïnformeerde politieke theorie als een brug tussen twee geheel verschillende en wederzijds aanvullende academische disciplines: enerzijds de sociale wetenschappen in het algemeen en empirische politicologie in het bijzonder; anderzijds de politieke filosofie. De *empirische politicologie* richt zich primair op de theorie gestuurde verzameling en analyse van empirische kennis over menselijk gedrag en instituties. De *politieke filosofie* richt zich op theoretische, niet-empirische benaderingen van politieke vraagstukken, zoals conceptuele analyse van centrale en ambigue politieke begrippen en normatieve analyse van fundamentele politieke en maatschappelijke problemen. Als *in-between* benadering kan een meer empirisch geïnformeerde politieke theorie een belangrijke bijdrage leveren.

Enerzijds heeft de empirische politicologie in de laatste decennia minder oog gekregen voor het normatieve in de politiek. Als gevolg van de toenemende nadruk op de empirische methode en de opkomst van het behaviorisme sinds de jaren 1950 is de empirische politicologie ‘verwetenschappelijkt’ en ligt de nadruk steeds meer op ‘robuuste’ kennis. De nadruk op onderzoeksmethoden in de empirische politicologie – met name bij grootschalig kwantitatief onderzoek – is zo groot, dat de aandacht voor *het politieke in de politiek* soms dreigt te verslappen. Anderzijds is de hedendaagse politieke filosofie zodanig gedomineerd door *ideal theory* en gebaseerd op tegen feitelijke denkmodellen dat ze niet altijd meteen kan worden toegepast in concrete politieke debatten. Zoals Alan Buchanan (2004, p. 23) het zo mooi heeft samengevat:

The simple but neglected point is that one cannot go from a moral argument for the soundness of a particular course of action in a single (usually highly idealized) type of case to a general principle that is suitable for institutionalization. Institutions matter, and if moral principles provide guidance for institutional reform, they must take institutions seriously.

Tegelijkertijd vertonen deze theorieën vaak nog sporen van de politieke constellatie en instituties van de samenleving waarin the filosoof in kwestie is gesocialiseerd – denk nogmaals aan Rawls’ *Theory of Justice*. Dit bemoeilijkt het gebruik van deze theorieën buiten de originele context nog verder. Hoewel het formuleren van algemene en abstracte principes

van rechtvaardigheid een belangrijke stap is binnen de politieke theorie, is het slechts een eerste stap, waarbij de empirisch geïnformeerde politieke theorie een belangrijke tweede stap is.

De politieke theorie als Januskop

Binnen het meer algemene politiek-filosofische debat is er onbenutte ruimte is voor een meer empirisch geïnformeerde politieke theorie. Dit is een politieke theorie als Januskop, die tegelijkertijd zicht heeft op de empirische politicologie én op de normatieve politieke filosofie. Kenmerkend voor deze stroming is, ten eerste, dat ze zich primair richt op het doen van voorstellen over de institutionele (her)ordening van concrete samenlevingen. Ten tweede brengt ze bij de analyse hiervan empirische en normatieve kennisbronnen samen. Enerzijds een gedegen analyse van de relevante feiten – voortbouwend op kennis vanuit de empirische politicologie over de institutionele, historische en politieke context waarin deze theorieën worden toegepast. Anderzijds een gedegen kennis van de normatieve theorie die relevant is voor de bestudering van de vraag.

Juist in deze samenvoeging van twee kennisbronnen kan de empirisch geïnformeerde politieke theorie een bijdrage leveren. In aanvulling op de empirische politicologie biedt ze ook nadrukkelijk een analyse van de normatieve vragen die politieke dilemma's oproepen. In aanvulling op de abstracte politieke filosofie kan ze laten zien wat deze abstracte principes betekenen. Deze politiek-theoretische implementatie van abstracte principes in praktische aanbevelingen is niet triviaal. Abstracte theorieën zijn altijd onder-bepaald en de invulling voor concrete samenlevingen is altijd een contextuele exercitie. Het geheel van regels, instituties en beleid dat op basis van een liberaal concept van rechtvaardigheid wordt voorgesteld zal anders zijn in Nederland dan in Zweden, het Verenigd Koninkrijk of Italië. Daarnaast zijn de problemen waar hedendaagse samenlevingen tegenaan lopen niet noodzakelijk dezelfde als die waar Rawls, Rousseau, Mill, of Hobbes over schreven. Het is van belang om bij deze theorieën de meer algemene normatieve boodschap, die heden ten dage ook nog relevantie heeft, te scheiden van dat deel van de theorie dat vooral werd ingegeven door de politieke context in de tijd dat de theorie werd geschreven.

Conclusie

De politieke theorie van de Lage Landen staat er nu beter voor dan een paar decennia geleden. Door de internationalisering van de discipline zijn Nederlandse politieke theoretici veel beter ingebed in internationale debatten dan vroeger. Echter, een gedeelte van deze kwaliteitsslag *gets lost in translation*, omdat onvoldoende wordt ingezien dat zowel abstracte theorieën als hun toepassing in concrete situaties zeer contextueel bepaald zijn. Een empirisch geïnformeerde politieke theorie kan helpen bij het maken van deze vertaalslag.

Literatuur

- Buchanan, A. (2004). *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A. (1968). *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley (Calif.): California University Press.
- Pierik, R. (2011). Because it is normative, stupid! *Res Publica*, 53(1), 9-29.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.